

STADSHOLMEN

ORMEN MINDRE 16

Bellmansgatan 16

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1** GATHUS
- 2** FLYGEL
- 3** F.D. STALL OCH UTHUS

BRÄNNKYRKAGATAN VÄSTERUT 1912. I BAKGRUNDEN SKYMTAR DEN LILLA BRON SOM FÖRBAND DEN DÅVARANDE ENTRÉN MED GATANS PUCKEL. FOTO O. HEIMER, SSM E30095.

Trots sentida förändringar har Ormen Mindre 16 fortfarande en prägel av både 1700- och 1800-tal. Byggnaderna tillhör de få i kvarteret som inte genomgick större fasadförändringar under 1800-talets andra hälft och är därför en god representant för Mariabergets bebyggelse strax efter branden 1759.

Precis som i fallet med grannfastigheterna har ägarna ofta tillhört en framgångsrik grupp av handelsmän som har haft ekonomiska möjligheter att uppföra stenhusbyggnader och att ge dessa en arkitektonisk form i enlighet med tidens ideal. Byggnaderna är därför både arkitektur- och socialhistoriskt värdefulla.

Fastigheten Ormen Mindre 16 är blåklassificerad enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Ormen Mindre 16 är en del av Östra Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes

huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var främst av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallsperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på

HÖRNET BELLMANSGATAN/BRÄNNKYRKAGATAN. FOTO J. MALMBERG.

att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra

Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Husen under 1700-talet

Byggnaden i hörnet av Bellmansgatan och Brännkyrkagatan uppfördes 1760 för handelsmannen Arvid Hasselqvist efter ritningar av murmästaren Augustus Schöffers. Den var enligt byggnadslovsritningen två våningar hög med inredd vind under ett brutet tak med tre takkupor. Huset hade sin huvudfasad mot Bellmansgatan och var fem fönsteraxlar brett. Mot

PORTEN FRÅN 1860-TALET MED PRISMADEKOR, GJUTJÄRNSGALLER OCH KULÖRTA GLASRUTOR. FOTO J. MALMBERG.

GÅRDEN MOT VÄSTER. LÄNGORNA T.V. OCH RAKT FRAM VAR URSPRUNGLIGEN STALL OCH VAGNSHUS. FOTO J. MALMBERG.

samma gata fanns två portar, varav den ena var en körport till gården.

Möjligen byggdes redan under 1760-talet en flygel mot Brännkyrkagatan samt hus inne på gården. Det framgår emellertid av 1792 års brandförsäkring att det då fanns en nyuppförd flygel i två och en halv våning mot Brännkyrkagatan samt stall och vagnshus i längor längs gårdens västra respektive södra gräns. Eventuella, tidigare byggnader har därför sannolikt rivits eller byggts om kraftigt. Brandförsäkringen berättar vidare att lägenheterna, en på varje våningsplan, i huset mot Bellmansgatan hade sal och två till tre ytterligare rum samt kök. Rummen hade gipsade tak och ”porcellaines kakelugnar”, sannolikt med en vit grundfärg och färgad dekor som liknade det uppskattade porslinet. Vindsrummens kakel-

ugnar var däremot grönfärgade. I bottenvåningen mot Brännkyrkagatan fanns både en gångport och en körport till gården samt en bagarstuga med stor, inmurad kopparpanna.

Ombyggnader på 1800-talet

Den västra och södra längan byggdes på och om till bostäder i början av 1800-talet men inrymde också stall, vagnshus och höskulle. Senare under 1800-talet togs utrymmen i bottenvåningen i anspråk för verkstadsändamål.

År 1861 begärde dåvarande ägarna, möbelhandlaren Carl Ludvig Hagberg och snickarmästaren P A Thorstenson, bygglov för förändringar av husen. I samband med detta flyttades portgången vid Bellmansgatan till sitt nuvarande läge och takkuporna

PARDÖRR MED HALVFRANSKA PROFILER, SANNOLIKT FRÅN 1860-TALET. FOTO J. MALMBERG.

fick ändrad form. Lägenheterna fick nya planlösningar samtidigt som kakelugnar och andra eldstäder byttes ut.

Utvändigt skedde en större förändring när Brännkyrkagatans puckel jämnades ut i slutet av 1800-talet för att underlätta framkomligheten. Den sträckning av gatan som följer fasaden till Ormen Mindre 16 hamnade då på en lägre nivå än tidigare. Följden blev att entréerna till huset från denna sida förlorade markkontakten och under ett antal år nåddes portgången istället via en bro över gatan. Vid ombyggnaden på 1970-talet sattes emellertid portgången igen och Bellmansgatan blev den enda entrén.

Hagberg och Thorstenson förefaller ha sålt fastigheten ganska snart efter ombyggnaden i början av 1860-talet. Efter ett tiotal år togs den över av en slaktare Andersson vars arvingar sedan ägde den in på 1910-talet. År 1940 förvärvades fastigheten av Stockholms stad.

Upprustning och renovering

En större ombyggnad och upprustning skedde 1976–1978 under antikvarisk kontroll av Stads museet. Samtliga fönster byttes mot nya – utförda efter detaljritningar från Stadsmuseet – moderna köksinredningar ersatte de gamla och våtrum anordnades. Många av de äldre inredningsdetaljerna togs bort eller ersattes av nytillverkade med äldre karaktär. På gården revs en uthusbyggnad av sten samt torrklosetter och ersattes av en ny låg byggnad, uppförd dels i trä, dels i sten. Trapphuset mot Brännkyrkagatan revs och gjordes om till bostadsyta.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden mot Bellmansgatan är två våningar hög med inredd vind under plåttak. Fasaden är slätputsad, fem fönsteraxlar bred och har fönster i murlivet. I mitten finns en port från 1860-talet med skuren prismade-

KAKELUGN I 1700-TALSSTIL FRÅN SLUTET AV 1800-TALET ELLER TIDIGT 1900-TAL. FOTO J. MALMBERG.

KAKELUGN MED FLERFÄRGAD DEKOR FRÅN 1880-TALET. FOTO J. MALMBERG.

kor och glasad överdel med dekorativt gjutjärnsgaller. Ovanför sitter ett tätspröjsat överljusfönster med delvis kulörta rutor. I bottenvåningen finns också en numera igensatt butiksdörr som tagits upp på 1900-talet.

Flygeln mot Brännkyrkagatan, som sedan slutet av 1800-talet vilar på en hög fot av berggrund i dagen, är tre våningar hög med inredd vind, plåttak och slätputsad fasad. De två västra av de sammanlagt tio fönsteraxlarna sitter på en annan nivå än övriga, vilket skulle kunna antyda att hela flygeln inte uppförts samtidigt.

Interiör

Trapphus och lägenheter, bevarar enstaka äldre inredningsdetaljer. I trapphuset mot Bellmans-

gatan finns ett par halvfranska pardörrar av 1800-talstyp samt en järndörr till vinden. En av lägenheterna har liknande pardörrar samt en kakelugn från 1800-talet. Översta våningen mot Brännkyrkagatan har en murad spiskupa bevarad i köket. De bevarade trapphusens utformning, de djupa fönstersmygarna och fönstrens form, rumsvolymer och planlösningarna är annars det som ger interiörerna karaktär och intryck av äldre byggnadsskick. Trapphus och lägenheter bär i övrigt tydliga spår av 1970-talets upprustning då nya, profilerade snickerier som dörrar, foder och socklar tillverkades med en form som var avsedd att behålla en äldre prägel.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.